

Goli otok — Titov gulag

Bogdan Sajovic, foto: arhiv Demokracije, Matic Štojs

Goli otok je bila ena od sestavljank temnega mozaika nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, mozaika, katerega danes hote zamolčujejo. O tem je pred časom dobro knjigo napisal profesor dr. Božidar Jezernik.

Zamolčujemo v političnem trendu idealiziranja nekdanje Brozove državne tvorbe. Oboževalci nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije in sistema, ki je vladal v njej, slikajo všečno sliko države, v kateri sta se kakor cedila med in mleko, v kateri so vsi imeli vse in se imeli vsi radi ... In ki je bila pravična. Če so se dogajale kakšne nepravilnosti, so bile to le naključne manjše zlorabe

posameznikov. Neprijetne malenkosti tako rekoč. Dejanska slika nekdanje Brozove Jugoslavije je precej drugačna. Nista se cedila med in mleko (razen za redke izbranice), nismo se imeli

tako zelo radi in nismo imeli vsi vsega ... In zločini, ki so se dogajali v njej, niso bili niti po naključju manjše zlorabe posameznikov. Brozova Jugoslavija je bila zgrajena na zločinih in s

pomočjo brezobzirnega nasilja, ki je evolviral v represivni aparat, ki je zganjal državni terorizem nad lastnimi državljani. In ena od »epizod« v tem terorju nad lastnimi državljani je bila tudi ustanovitev Golega otoka.

Goli otok je bil po mnenju tistih, ki so dali skozi oba represivna sistema, hujši od nacističnih lagerjev.

Enigma Goli otok O Golem otoku se iz razumljivih razlogov dolgo ni vedelo praktično ničesar. V državi, kjer so bile celo vsakodnevne banalnosti pogosto ►

► označene kot državna skrivnost, je bilo seveda delovanje represivnega aparata absolutna državna skrivnost. Goli otok uradno sploh ni obstajal, še pošta, ki so jo taboriščniki občasno lahko dobivali, ni bila naslovljena na »Goli otok«, pač pa na lažni poštni predal. Osebu in taboriščnikom je bilo pod grožnjami s strogimi kaznimi prepovedano govoriti o Golem otoku. Izpuščeni taboriščniki so se tega držali in so po izpustitvi večinoma molčali. Prav tako njihovi svojci. Novice o Golem otoku so začele curljati v javnost šele v osemdesetih, pa še tedaj previdno. Leta 1987 je sicer Dragosav Marković izdal knjigo »Istina o Golom otoku«, nekakšno na pol opravičevanje taborišča, češ da so bili pač takšni časi, potrebno je bilo, v bistvu je bilo pravilno in potrebno, edino »malo« so pretiravali. Konec osemdesetih se pojavita v Sloveniji še dve knjigi o tej tematiki, tokrat kot prikaz stanja s

Predstavitve knjige Božidarja Jezernika *Goli otok – Titov gulag*

Goli otok po mnenju taboriščnikov, ki so imeli »srečo«, da so šli tako skozi nacistična taborišča kot Goli otok, hujši od nacističnih taborišč, dandanes med veliko Slovenci Goli otok sploh nima negativne konotacije, kaj šele da bi ga obsojali. Nekateri ga celo uporabljajo kot grožnjo za svoje politične nasprotnike, drugi bi ga uporabili za »tajkune«, tretjim

nekaj naučili, Slovenci se očitno nismo. In prav zato so potrebne knjige in članki in televizijske oddaje na to tematiko – da se ne bi še kdaj ponovilo.

Groza z imenom Goli otok Založba Modrijan je v maju predstavila knjigo Božidarja Jezernika *Goli otok – Titov gulag*, o kateri je na predstavitvi z avtorjem go-

pregona. Zanj je bilo značilno, da organi pregona niso odgovarjali na vprašanje »kaj sem storil« in da so lahko kadar koli kogar koli poklicali na zagovor. »Večna zasliševanja so bila del ovaškega udbovskega sistema, saj se je dalo od aretirancev vedno izvedeti še kaj več, od političnih mnenj posameznikov do spolnih preferenc. Vse to je potem služilo za pregon, izsiljevanja in aretacije,« je na predstavitvi knjige dejala Puharjeva. Jezernik je po njenem mnenju prvi in edini, ki se je sistematično lotil problematike Golega otoka. Obstaja nekaj spominov in spisov kaznjencev, vendar se pisanja monografije izogibajo vsi, tudi zgodovinarji. To je potrdil tudi Jezernik, ki meni, da je razlogov več. Do osemdesetih let se o tej temi tako ali tako ni smelo govoriti, po osamosvojitvi jugoslovanskih republik pa so se nove vlade izognile temu fenomenu. Navsezadnje so imeli mnogi v novih vladah tudi ljudi, ki so sami tako ali drugače sodelovali v represivnem aparatu, ki je pošiljal ljudi na Goli otok ali pa v kakšno drugo kaznilnico socialistične Jugoslavije. Danes se o tem zato zelo malo ve tako v Sloveniji kot v drugih državah nekdanje Jugoslavije. Ko je Jezernik pred tremi leti na knjižnem sejmu v Beogradu iskal knjigo na to temo, je večina prvič slišala za Goli otok, je avtor na predstavitvi knjige ponazoril današnje stanje glede Golega otoka.

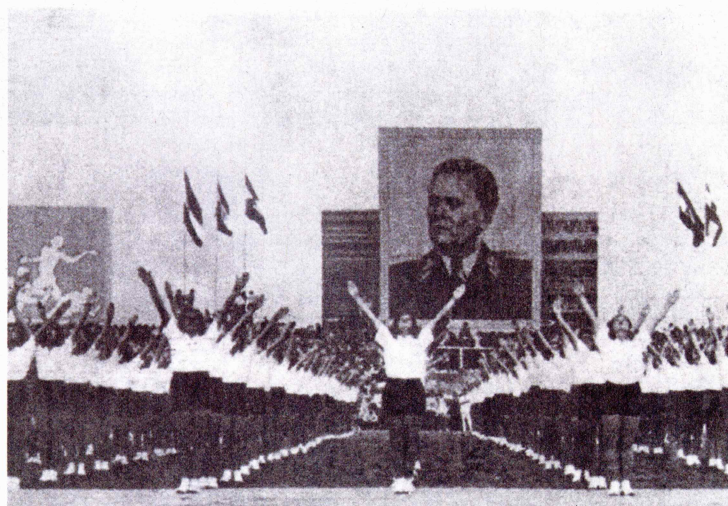
Jezernik, profesor za etnologijo Balkana in kulturno antropologijo, je v raziskovanje Golega

Pritisk, ki so mu bili podvrženi Golootočani, pa je bila »od nacistov prevzeta premišljenost, obogatena z mešanico aziatske lokavosti in balkanskega primitivizma«.

strani obsojenih; David Tasić je v knjigi »Leševi s Golog« opisal zaporniško pot Dragutina Vajdića, Janez Jezeršek pa je v »Arhipelagu Goli« opisal svoje izkušnje zapornika. Temu je sledilo zlasti v začetku devetdesetih več knjig in še več člankov o Golem otoku in potem ... nič. Čeprav je bil

se ne zdi nič posebnega. Če bi danes v Nemčiji nekdo izjavil, da bi bilo treba skorumpirane tajkune poslati v Dachau (kaj šele politične nasprotnike), bi se sam znašel ne v Dachauu, ampak v kaznilnici. In to čisto po pravici. Seveda pa so se Nemci iz svoje epizode s totalitarnim sistemom

vorila publicistka Alenka Puhar. Kot je uvodoma dejala Puharjeva, se je večina internirancev različnih taborišč pri vseh grozotah, ki jih je doživljala, zavedala, da obstaja še nekaj hujšega – Goli otok. Po besedah Puharjeve so na Golem otoku jasno razpoznavne poteze socialističnega

Praktično čez noč je bilo treba preskočiti s čaščenja enega kulta osebnosti na drugega. Po Informbiroju leta 1948 se je začel obračun s Stalinovimi privrženci.

otoka »padel po naključju«, kot se je izrazil. Pri raziskovanju italijanskih taborišč je naletel na Jožeta Jurančiča, ki ga označuje za enega največjih slovenskih herojev. V taborišču na Rabu je vodil upor 2.000 neoboroženih internirancev proti 2.200 vojakom in paznikom. Upor je uspel brez smrtnih žrtev. Jurančič mu je pozneje povedal tudi svojo izkušnjo z Golega otoka, za katero je sicer obljubil, da o njej ne bo govoril. Tokratna knjiga je dopolnjena različica prve »Non cogito ergo sum« iz leta 1994. Naslov je naspromptje izreka filozofa Descartesa »Cogito ergo sum« (Mislim, torej sem). Uvod k prvi knjigi je napisal Lev Kreft, k pričujoči pa poljski zgodovinar Adam Michnik. Prva izdaja vsebuje seznam kaznjencev, med katerimi po Jezernikovih besedah prednjačijo Albanci. Ti niso imeli sorodnikov, ki bi lahko posredovali zanje, je pojasnil avtor. Sicer so bili med zaporniki vsi, ki so vsaj potencialno predstavljali opozicijo tedanjemu režimu. Med njimi je bilo veliko komunistov, ki so se formirali v dvajsetih letih minulega stoletja in so se razlikovali od tistih iz leta 1938, je pojasnil Jezernik.

Hujski od nacističnih lagerjev

Kaj imajo skupnega Dragotin Gustinčič, Mirko Košir, Ludvik Mrzel, Cene Logar in Cvetko Zagorski? Niso samo pomembne osebe iz slovenske kulturne in politične zgodovine, nekaj časa so bili tudi zaprti na Golem otoku, v prvem koncentracijskem taborišču po drugi svetovni vojni v Evropi. Po pričevanjih mnogih, ki jih prinaša knjiga Goli otok – Titov gulag, novo delo dr. Božidarja Jezernika, je okrutnost Golega presegla vsa starejša taborišča, so zapisali v založbi Modrijan. Med interniranci so bili tudi taki, ki so med vojno izkusili različna koncentracijska taborišča v nacistični Nemčiji ali fašistični Italiji. Pripovedovali so o podobnih izkušnjah iz teh taborišč, ki pa so se v nečem bistveno razlikovala od golootoških. Tam je bila med mučitelji in trpinčenimi potegnjena meja, tam so taboriščniki lahko ostali tovariši v trpljenju, lahko so se

Tako imenovano družbeno koristno delo pri graditvi domovine

Nekdanje taborišče na Golem otoku je danes dostopno javnosti.

drug drugemu potožili v stiski. Pritisk, ki so mu bili podvrženi Golootočani, pa je bila »od nacistov prevzeta premišljenost, obogatena z mešanico azijske lokavosti in balkanskega primitivizma«. Zato so skoraj soglasno menili, da je Goli otok presegel Dachau, Auschwitz, Buchenwald ali katero koli drugo izmed nemških koncentracijskih taborišč, znanih po krutosti. Celo stari komunisti med njimi so govorili, da je bil Buchenwald »pravi satorij proti Golemu otoku«.

Jezernik v tem delu presunljivo prikaže, kako načrtno je bilo razčlovečenje internirancev, ki ga je skušala doseči oblast, kakšne vse (simbolične) psihološke učinke so dosegli tako s preudarnim izborom lokacije za taborišče (na Golem otoku so med prvo svetovno vojno že bili zaprti prav Rusi) kot z vsemi postopki, skozi katere se je

moral prebiti in jih preživeti taboriščnik, od špalirja med starimi taboriščniki ob prihodu prek popolne dehumanizacije in odvzema vsega premoženja do raznih oblik manipulacije in izsiljevanja (denimo, kako se je taboriščniku odpovedala vsa družina, od otrok in žene naprej), s čimer so internirance skušali pripeljati do priznanja pogosto neobstoječe krivde in pokoritve za storjena dejanja. Pri tem je svoje dodal tudi natančno izdelan sistem zaporniške hierarhije in sizifovsko zastavljeno družbeno koristno delo, za katerega je bilo značilno, da so ga interniranci morali opravljati na najbolj nemogoč način, brez najosnovnejšega orodja in v nemogočih razmerah. Prišlekom so kaznjenci z daljšim stažem najbolj nazorno pokazali, kje je njihovo mesto – mesto odpadnika – ob prihodu v taborišče. Kaznjenci so pripravili špalir za

»svečani sprejem«. Ta ni bil krajši od 500 in ne daljši od 1.500 metrov. Vsi novinci so morali skozenj, naloga starih internirancev pa je bila pokazati, da so že prevzgojeni in kako prezirajo novince. Pri tem jim je prišlo prav vse od gumijastih opank in palic do raznih drugih predmetov. Tolkli in brcali so novince z vseh strani, jih bili po glavi, v obraz, po očeh, suvali v dimlje in zadnjico. Vse to je bilo del obreda, ki je spremljal in označeval prehod iz zunanjega civilnega sveta v drugi svet, v »kazensko-popravni dom«. Smoter sprejemnega postopka je bil označiti spremembo v samem temelju družbe in položaj posameznika v njej. Številni avtorji menijo, da je bil ta prehod iz ene družbe v drugo natančno preračunan, četudi je potekal v skladu s pravili, ki veljajo za sprejeme v vse totalitarne institucije (zapor, umobolnica, kasarna); od njih se je razlikoval le po stopnji grobosti, ki je bila praviloma hujša kot v nemških koncentracijskih taboriščih. Stroj, ki je imel v tem obredu prehoda posebej poudarjeno vlogo in pomen, je bil znan po imenu šiba, uporabljali pa so ga že v vaseh carske Rusije. Leta 1953 so se ti krvavi sprejemi nehali. Vzrok za to je bila Stalinova smrt, vendar ne zato, ker bi zaradi smrti svojega idola »stalinisti« nenadoma postali manj zverinski, temveč je njegova smrt zmanjšala strah med nosilci režima. V spremenjenih okoliščinah so potem pokazali svoj »človeški obraz«. – Na ta način so ravnali tudi zunaj zaporov in koncentracijskih taborišč, kjer so poslej gradili »samoupravljanje« kot »socializem s človeškim obrazom«. [D]

RADIO
UNIVOX

99.5 MHz
106.8 MHz
107.5 MHz

Rožna ulica 39
1330 Kočevje

T: 01/893 99 10
F: 01/893 99 24
E: info@univox.si